

Arkivet på glänt

**Smakprov ur Isofs samlingar
vid Avdelningen för arkiv och forskning
i Göteborg**

Arkivet på glänt

Smakprov ur Isofs samlingar
vid Avdelningen för arkiv och forskning i Göteborg

Institutet för språk och folkminnen

2021

Följande personer har bidragit till innehållet

Carina Ahlqvist	Jenny Nilsson
Lars-Gunnar Andersson	Annika Nordström
Bengt Edqvist	Erik Magnusson Petzell
Inga-Lill Grahn	Annette Richthoff
Ratiba Hanoush	Annika Sjöberg
Kamilla Kärrstedt	Fredrik Skott
Maria Löfdahl	Mathias Strandberg
Lina Midholm	Lena Wenner

UTGIVEN AV Institutet för språk och folkminnen
GRAFISK FORM Jocke Wester
© 2021 Institutet för språk och folkminnen
ISBN 978-91-86959-72-2
DISTRIBUTION Institutet för språk och folkminnen
www.isof.se

Innehåll

- 1 Arkivet på glänt
- 5 Förord
- 6 Hur kom arkivet till?
- 8 Hälsade man fordom på varje mötande?
- 9 Göteborgskan innan den fanns
- 11 Den första Göteborgsgrammatiken
- 13 Fattiga i arkivet
- 16 Prästen, drängen och pysslingarna
- 18 »Messumersstånga, sa' di«
- 21 Namnen omkring oss
- 23 Hur högt är ett skånskt berg?
- 25 Bohuslänsk ordbok
- 27 Skånska diftonger
- 29 Dialektinsamling förr och nu
- 32 Språket på Läjet
- 34 Folklig sång och musik
- 36 Vardagsliv under andra världskriget
- 39 Berätta för oss!
- 41 Vad betyder fika för dig?
- 43 »Det var vi som hämtade hit solen«
- 45 Somaliskt namnskick
- 47 Sägenkartan– en digital sägensamling
- 49 Barnen i arkivet
- 51 Jul, hajj och halloween
- 54 Göteborgskan flyttar hemifrån
- 56 Adjö då för idag!

Förord

HUR FIRAR VI HALLOWEEN i Sverige? Var kommer namnet Smögen ifrån? Och varför sprider sig göteborgskan utanför Göteborg? De stora arkivsamlingar och den kunskap som finns inom Institutet för språk och folkminnen (Isuf) kan ge svar på frågor som dessa.

Isuf är en myndighet som samlar in, bevarar och forskar om dialekter, namn, språklig variation och folkminnen. Vi arbetar också med språkvård och språkpolitik. Vår uppgift är att levandegöra och sprida vår kunskap samt att ge råd i språkfrågor.

Avdelningen för arkiv och forskning i Göteborg ansvarar för dialekt-, namn- och folkminnesmaterial från södra och västra Sverige. I vårt arkiv finns nedtecknade och inspelade dialekter, folkminnen och namn, vars historia sträcker sig tillbaka till 1800-talets mitt och fram till idag. Samlingarna är tillgängliga för alla.

I den här skriften har vi samlat några smakprov ur våra arkivsamlingar – gammalt och nytt – och exempel på den forskning som bedrivs med hjälp av samlingarna. Vi hoppas att du inte bara får svar på en del frågor, utan också kommer på nya frågor som kan ställas till oss.

Isuf besvarar förfrågningar från forskare och allmänhet inom våra ämnesområden. Rådgivningen sker via e-post, brev och telefon samt personliga besök i myndighetens lokaler där hjälp erbjuds på plats. Vi anordnar även föreläsningar, visningar och konferenser samt medverkar i olika medier, seminarier och nätverk.

Välkommen till oss!

Hur kom arkivet till?

I SAMBAND MED DE nationalromantiska strömningarna, främst mot slutet av 1800-talet började forskare i större skala intressera sig för folklig kultur. Genom att studera och dokumentera folksagor, folkvisor och annan folklig diktning, ansåg man sig kunna fånga det som var ursprungligt. Det så kallade folkspråket, som ibland kallades allmogespråket, stod också i fokus. Det skulle dokumenteras och räddas. Det var på landsbygden, långt borta från städerna, som man trodde sig kunna hitta de allra äldsta traditionerna och de ålderdomligaste dialekterna. Grunden till detta synsätt var föreställningen om ett kulturellt och språkligt förfall, där språk och kultur höll på att vittra sönder till följd av den moderna påverkan som blev allt synligare under 1800-talets lopp. Det är mot denna bakgrund man bör se det äldre materialet i institutets samlingar.

Arbetet med att mer systematiskt undersöka dialekter och ortnamn påbörjades i Göteborg år 1897. På initiativ av Göteborgs och Bohus fornminnesförening inleddes arbetet med att uppteckna ortnamn och dialekter i Bohuslän och Dalsland. Arbetet upphörde tillfälligt efter några år, men 1916 bekostade enskilda göteborgare uppteckningar av kust- och skärgårdsnamn i Göteborgs och Bohus län. År 1917 bildades Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola.

Ungefär samtidigt kom även folkminnesinsamlingen igång. En ideell folkminnesförening bildades 1919 och 1926 bildades Institutet för folkminnesforskning vid Göteborgs Högskola. De tidigaste samlingarna fokuserar främst landsbygdens seder, bruk, traditioner, trosföreställningar och berättelser. Från början användes så

kallade frågelistor och frågeböcker ofta av ortsmiddelare, som hade dem som grund för intervjuer om hur det gick till »förr i tiden«.

Avdelningen i Göteborg ansvarar också för samlingarna från före detta Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. Dessa har sin grund i de landsmålsföreningar som bildades vid universitetet i Lund under 1800-talets sista hälft. År 1930 bildades Landsmålsarkivet i Lund när de gamla landsmålsföreningarna slogs ihop och genom ett riksdagsbeslut fick fast statlig finansiering.

Från 1970-talet har samtliga dessa arkiv ingått i en gemensam statlig myndighet. Sedan dess har flera ombildningar skett och idag är verksamheten vid Avdelningen för arkiv och forskning i Göteborg en del av Institutet för språk och folkminnen (Isof). Genom åren som gått har perspektiven förändrats och arkivet har frågat människor om språk, traditioner och vardagsliv på olika sätt i olika tider. Samlingarna har utökats. Idag omfattar de en ansevärd mängd handlingar som kan berätta om människor i södra och västra Sverige – från 1800-talets bondesamhälle fram till dagens mångfaldssamhälle.

Verksamheten bedrivs på vetenskaplig grund och i ett nära samarbete med universitet och högskolor, till exempel genom forskningsprojekt, dokumentation och utbildning, framförallt i ämnen som etnologi, historia, nordiska språk och svenska språket.

Ett senare uppdrag är arbetet med Unescos konvention om trygghet av det immateriella kulturarvet. Det handlar bland annat om att identifiera, beskriva och förmedla kunskap om nu levande traditioner, som också fogas till våra samlingar.

Alla dessa bevarade namn, dialekter, minnen, traditioner och berättelser är en del av vårt gemensamma kulturarv. De ingår nu i Isofs samlingar, där de väntar på att användas i nya sammanhang.

Hälsade man fordom på varje mötande?

JA, DET KAN MAN UNDRÅ och frågan ställdes också i en frågelista år 1927, vilket skvallrar om att något så vardagligt som att hälsa kan rymma en mängd variationer i seder och bruk. I de inskickade svaren får vi till exempel veta när man lämpligen använde näskysisar (i princip aldrig, om man inte var småbarn), och hur man skulle niga och bocka och ta av och på mössan (beror på relationen till den du möter).

När vi möter andra människor finns det många oskrivna lagar att rätta sig efter. Så var det då, för snart 100 år sedan, och så är det än idag. Mycket skiljer sig mellan dagens hälsande och gårdagens, såväl språkliga uttryck som gester och sedvänjor. Till exempel har *god dag* under åren använts alltmer sällan för att istället ersättas av *hej*. En omfamning ansågs förr i allmänhet högst opassande till och med mellan släktingar, för att inte tala om kyssen som var reserverad för småbarn och nygifta. I en frågelista från 2017 framgår att en omfamning, eller en kram som vi oftast säger idag, har blivit så vanlig att den för många känns påträngande, och att kindkyssandet brett ut sig trots att många uppfattar det som lite tillgjort.

Rätt sätt att hälsa varierar alltså över tid, mellan platser och med relationen de mötande emellan. Men en del är också sig likt. I frågelistan från 1927 ges exempel på hur man kunde fortsätta samtalet direkt efter den första hälsningsfrasen, och något liknande skulle nog de flesta av oss kunna säga än idag, nästan hundra år senare: *Hur lever världen med er? Det knallar och går!*

Göteborgskan innan den fanns

DEN GÖTEBORGSKA SOM FINNS IDAG föddes i slutet av 1800-talet. Men hur folk talade i staden längre tillbaka i tiden har vi inga direkta källor till. Att man talade och att man talade på många olika sätt, det kan vi emellertid vara säkra på.

Redan i den gamla staden, Nya Lödöse, stod ständigt olika språk och dialekter i kontakt med varandra. I stadens tänkeböcker förmedlas mångfalden genom den rika flora av ursprungsorster som knyts till dem som protokollförs i rådstugan. Här figurerar personer från närområdet (*Gåla* [dvs. Gårda], *Parthilla*, *Krogslett*), från städer i inlandet (*Hio*, *Örebrodh*), från platser norrut (*Oxslo*, *Askesundh*, *Stångiennes*) och söderut (*Landzcrone*, *Helssingöre*), men också från länder och platser på andra sidan haven (*Frilandh* [dvs. Frisland], *Lybbich*, *Dundi* [dvs. Dundee]). Det är lätt att föreställa sig vilket sprudlande och spretigt ljudlandskap (inte minst rent språkligt) ett sådant flöde av människor måste ha frambringt.

Den nya staden Göteborg var under sin första tid en rätt sluten och starkt militariserad plats. Först under 1700-talet började den trånga fästningsstaden omvandlas till ett handelsinriktat sjöfartscentrum. Det är mot havet och längs den södra älvstranden som staden nu expanderar. I praktiken växer den under seklet samman med Masthugget och Majorna (vilket framgår av kartan). Hur

de »nya« göteborgarna i dessa ytterområden lät när de talade kan vi förstås inte veta säkert. Men vi kan framställa en kvalificerad gissning. De traditionella dialekterna kring älvens mynning och i havsbandet hade ännu vid mitten av 1900-talet kvar sin sydbohuslänska karaktär. Förmodligen hörde Masthugget och Majorna en gång till samma dialektområde.

4/ Supradentaler
 Om regelens motstridighet till rhotens och dialekternas r-supradentaler, resp. kaka-mineraler och te, detta vitt om olika ursprung, och dess öden i målet kan man fatta sig kort. De ha försumrats till gingivaler. Följande et. må betyga denna i guldag.

a/ rhot. r - r

<u>non</u> barn	<u>siene</u> surra
<u>runnen</u> ban: banan	<u>hons</u> hön
: <u>stan</u>	<u>jän</u> el. <u>sen</u> järn
: <u>slaktin</u>	<u>fönka</u> fömka
: <u>Adrian</u>	<u>undenäd</u> undernär

Sättkän sacken
amig (= rhot. agney): här ä kända ämningar = delaktiga och stötiga pojkar et. fickor (Reng)
 rim: aktan (= aktan): kontaktin (Reng)
gossana, fleckena, grisana, korna (= korna)

b/ rhot. d - d

<u>bard</u> bårdst bar	<u>hida</u> hörde
<u>fädi</u> fändig	<u>jäds</u> gjorde
<u>mätars</u> hösare	<u>öred</u>
<u>svädot</u> sväves	<u>födärva</u> o.s.v.

alla på örn-, under-, + följande d.
vå dö var dag
et päpa som käns dälv et popper, som kängr ör

c/ rhot. t - t

<u>stat</u> stäta	} = start starta	<u>föta</u> sej
<u>stat</u> stät		

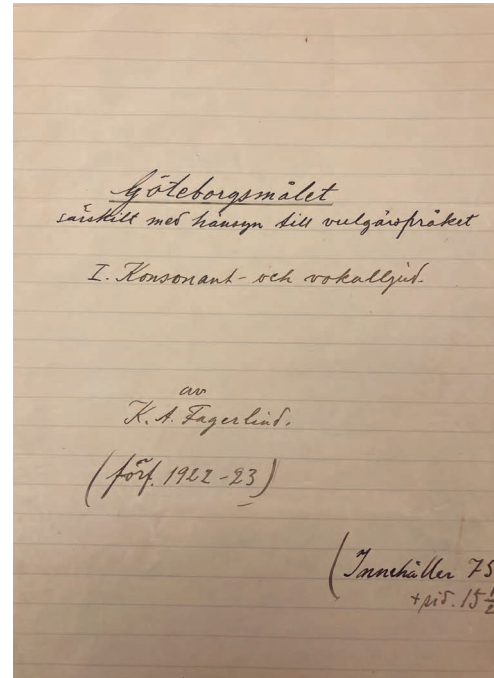
Den första Göteborgsgrammatiken

DEN FÖRSTE SOM GAV SIG PÅ att beskriva göteborgskan på ett systematiskt och övergripande sätt var Karl Axel Fagerlind (1886–1972), men han blev aldrig färdig. Lyckligtvis finns hans handskrivna manus bevarat, och det är författat mellan 1922 och 1925.

Arbetet var säkert tänkt att resultera i en doktorsavhandling, men så blev det inte. Han lämnade forskningsmödorna bakom sig och började arbeta som läroverksadjunkt i Borås.

Hans manus har titeln »Göteborgsmålet, särskilt med hänsyn till vulgärspråket«. Fagerlind var väl medveten om att språket varierar, inte bara från en tid till en annan, utan också från ett socialt skikt till ett annat. I inledningen skiljer han mellan vulgärgöteborgska och den mera bildade medelklassens talspråk. Han anlade ett sociolingvistiskt perspektiv på stadsspråket, en självklarhet i dag, men inte på 1920-talet. Så här skriver han i inledningen:

När uppgiften nu emellertid varit att granska målet i ett modernt stadssamhälle, har det synts mig mest givande att lägga huvudvikten vid de yngres språkbruk, såsom i detta fall varande mest genuint, d.v.s. längst hunnet i utveckling och mest särpräglat i förhållande till den kringliggande landsbygdens mål.

Hans uppfattning är att stadsspråket före 1900 var mer påverkat av omgivande landsbygdsdialekter. Slutsatsen är alltså att det han kallar vulgärgöteborgska utvecklades av barn födda i Göteborg. Andra generationens invandrare, alltså, för att använda modern terminologi. Bland de typiska dragen: dentalt uttal i ord som *fors* och *fort* (alltså *foss* och *fott*), *å*-aktigt *a*-ljud i ord som *gata* och *bra* (*gåta* och *brå*), *ô*-uttal i ord som *sova* och *bråte* (*sôva* respektive *brôte*) och *ö*-uttal för kort *u* i till exempel *kungen* och *sjunga* (alltså *köngen* och *sjönga*).

Fagerlind har också en längre utläggning om *r*-ljudet. Han fann med lärares hjälp att cirka fem procent av eleverna hade bakre *r*, alltså skorrande *r* som i Sydsverige. Han uttrycker oro över det här och lägger ett ansvar på lärarna, som bör försöka stävja: »Men skall något i dylik riktning göras, måste det ske innan *r*-skorrningen blir en modesak, ty sedan kämpa själva gudarna förgäves.«

I dag kan vi konstatera att skorrandet aldrig blev någon modesak – med eller utan gudomligt ingripande.

Han uppmärksammar också ett surrande *i*-uttal (Viby-*i*, Lidingö-*i*): »Ljudet har emellertid faktiskt sin starkaste frekvens inom ett annat befolkningslager än det, dit de rena vulgärtalarna höra, nämligen medelklassen, däri inbegripet samhällets nu för tiden bäst lottade lager (...). Denna göteborgska medelklass har utbildat en i viss mån egen dialekt, vad man skulle kunna kalla grosshandlarsgöteborgska.«

Fagerlinds beskrivning av dialekten stämmer bra överens med senare beskrivningar, men han var först.

En nyare bok om göteborgska som bland annat bygger på Isofs samlingar är Lars-Gunnar Anderssons *Göteborgsgrammatik* från 2019.

Fattiga i arkivet

I slutet av 1800-talet var jag fattigvårdens ordförande i Torp. Så jag har hållit auktioner på fattiga. Auktionen hölls i kommunalrummet. Vi sålde fattiga till de minstbjudande. /.../ Det låg i socknens intresse att få dem utackorderade så billigt som möjligt. (man, född 1867, Dalsland, Ifgh 5525)

I arkivets folkminnessamlingar finns ett stort antal uppteckningar som beskriver fattigvården i Västsverige under 1800-talets senare hälft och 1900-talets början. Många människor hamnade i ett fattigvårdsberoende på grund av brist på annan social trygghet. Uppteckningarna om fattigvården på landsbygden talar om fattiga obesuttna, personer som inte själva ägde någon jord. Berättelserna handlar om äldre torpare, backstugusittare och statare, om före detta soldater, om pigor och drängar som inte längre orkade tjänstgöra, om sjuka och svaga. De handlar också om föräldralösa barn eller barn vars föräldrar inte kunde försörja dem. I uppteckningarna berättas om auktioner, rotegång och fattigstugor.

Materialet vittnar om årliga fattigauktioner, som var en gängse del av fattigvården vid denna tid. Den fattige såldes en gång per år till den som gav det lägsta budet, det vill säga krävde lägst ersättning av fattigvårdsstyrelsen för att ta hand om den fattige. Arbetsoförmögna gick till ett högre pris medan det betalades mindre för arbetsföra. Berättelserna redogör för hur fattiga ropade in fattiga för att få en extra inkomst, och att de av den anledningen ropade in gamla och orkeslösa som gick till ett högt pris.

Landskap: *Bohuslän*
 Socken: *Foxy*
 Berättat av *Anders Petter Samuel* född år *1865* (i *Foxy*
f.d. länsh.) (För o. frän *Anders* på *Anders* gård)

Uppgiften rör *Forna förtärländan*.

*I slutet av 1800-talet var jag förtärländas utbörande i
 Foxy. Då jag blev kallad tilltröttes på förtärländan. Deltä-
 narna kallades kommunalmanen. Vi sålde de förtärländan till
 de minst tjugo. Om det var några, som var oredeliga
 af sinnet. De gick till upp i stället för att
 sedan gick det var till stället och förtärländan
 Förtärländan in förtärländan till och man kunde
 också med. Men de ville inte ha andras, som de
 kunde ha några nytt som o-redeliga. Det var i
 stället intressen var för den utbörande de till
 till som möjligt.*

*De förtärländan tog ut som frukt på stället i stället
 och det blev med. Det var en slapp betygning. De
 började i en gård, så fick de gå till och till
 i stället. Det var det med den, som*

12

Skriv endast på denna sida!

Statens Arkiv 2008, 10, 11

VÄSTERNORSKA
FOLKMINNES-
ARKIVET

Det fanns många gånger fattiga som köpte andra fattiga på auktion för att få några kronor att klara sej själva på. Å då kan en ju förstå, hur de fattiga fick det, som blev köpta. (kvinna född 1865, Bohuslän, Ifgh 5352)

Bönderna däremot tog personer som auktionerades ut till lägre summor, de var främst intresserade av billig arbetskraft. Berättelserna om barn som ropades in för att valla kreatur och utföra andra arbetsuppgifter är många:

När jag var barn gick jag under klubban. Socknen sålde mig för minsta betalningen. Jag kom från den ene bonden till den andre. Jag var hos fyra fem bönder som ropade in mig. Så snart jag blev så pass att jag kunde vända mina händer att göra något, så fick jag börja arbetet. Den bonden hade ropat in, blev inte sparad. Nu fanns det ju bönder, som voro snälla och de som voro elaka. Det var slaveri hos den elake bonden. Det blev inte mycken skola. Man skulle

arbeta så mycket som möjligt på bondens gård. (man född 1856, Västergötland, Ifgh 4752)

Rotegång, även kallat sockengång eller kringgång, innebar att fattigvårdstugan fick gå mellan gårdarna för att få sin försörjning. Personer som gick på rote kallades rotehjon, ibland också rotgubbe, rotgumma eller rotkäring. En socken kunde vara indelad i flera rotar och varje rote hade sina rotehjon. Beräkningen av hur lång tid varje bonde var skyldig att sörja för ett rotehjon utgick från gårdens storlek.

De som gick på rote fick ta sitt knyte och gå från den ena stugan till den andra, om de orkade. Annars fick bonden köra rotehjonet till den som var på tur att ha det. Aldrig var de välkomna. Och den sämste bädden fick rotehjonet. Det var trasor och halm. (man född 1868, Dalsland, Ifgh 5544)

Vissa socknar hade fattigstugor dit personer som inte hade några andra möjligheter fick flytta.

Ett av hjonen som var där i min barndom minns jag väl. Han hette Lars och hade varit skomakare. När han blev gammal så orkade han inte reda sig i sin stuga. Det fanns ingen annan råd än att söka sig till fattigstugan. Det var tvunget att det blev tvångssak först. Ingen ville till fattigstugan. Det var förnedrande. (man född 1878, Västergötland, Ifgh 5153)

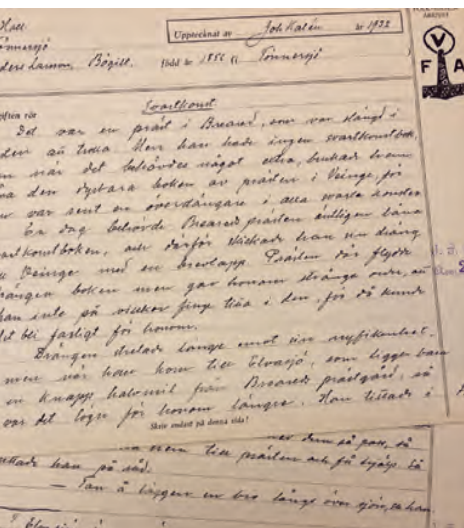
Prästen, drängen och pysslingarna

JOHAN KALÉN VAR EN AV de flitigare upptecknarna av folklig kultur i Halland. År 1932 intervjuade han Anders Larsson, född 1856 i Bögilt, Tönnersjö. Anders berättelse är en av många i arkivets folkminnessamlingar som handlar om folktro, magi och svartkonst. Prästen uppfattas där ofta som en person med övernaturliga kunskaper, en som inte bara stod i kontakt med Gud utan ibland också med djävulen och hans anhang.

Det var en präst i Breared, som var slängd i konsten att trolla. Men han hade ingen svartkonstbok, utan när det behövdes något extra, brukade han låna den dyrbara boken av prästen i Veinge, för han var rent en överdängare i alla svarta konst.

En dag behövde Brearedsprästen äntligen låna svartkonstboken, och därför skickade han sin dräng till Veinge med en brevlapp. Prästen där flydde drängen boken men gav honom stränga order, att han inte på villkor finge titta i den, för då kunde det bli fasligt för honom.

Drängen stretade länge emot sin nyfikenhet, men när han kom till Elvasjö, som ligger bara en knapp halvmil från Breareds prästgård, så var det lögn för honom längre. Han tittade i den förbjudna boken. Genast hade han omkring sig en sju fasans mängd med småpysslingar, som hoppade och väsnades om varandra och skreko: – Vad ska vi göra? Vad ska vi göra?

Drängen förstod ju genast, vad det var för ena småkryp han hade råkat utför och han blev så rädd, så han trodde han skulle dö. Men något måste han hitta på, så han blev av med dem så pass, så han kunde hinna hem till prästen och få hjälp. Så hittade han på råd: – Tan å läggen en bro längs över sjön, sa han.

Då ska jag säga, det blev brått. Grus och jord och sten vräktes i sjön, så det bubblade om det, och bron växte längre och längre ut i sjön så det syntes.

Men drängen han sprang. Han sprang som en räva. Men pysslingarna märkte det och en del av dem satte efter honom. De hunno honom vid Skällås, och där ansatte de honom på nytt: – Nu är bron snart färdig, skreko de. Vad ska vi göra sen?

Där hängde en del fisknät ute till torks, där vid Skällås. Dem fick drängen syn på och så skrek han till pysslingarna: – Lösen upp var-enda knut i näten här! Och så sprang han. När han var framme vid prästgården, kom prästen ut emot honom, men då voro också pysslingarna hack i häl efter honom. Prästen läste bort dem, det förstås, men då fingo de inte heller bron färdig, och därför fattas där en liten bit på nordänden av bron. (Ifgh 2860).

Säggen hör till de många berättelser som ger en förklaring till varför det ser ut som det gör i naturen. Kalén har också lämnat kompletterande information kring de omnämnda platserna: »Elvasjön är en rätt obetydlig sjö, på dialekt kallad Elvaresjön, belägen ungefär 2 km rätt söder om Simlängen. Från södra sidan utskjuter i sjön en ovanligt smal halvö som räcker nästan ända fram till sjöns norra sida. Det är den bro, som omförmäles i berättelsen.«

»Messumersstånga, sa' di«

MAJSTÅNGEN HAR, LIKSOM MÅNGA traditioner, slingriga rötter genom tiden. Den kom med största sannolikhet till Sverige med invandrande tyskar någon gång under 1400- eller 1500-talet. I bakgrunden fanns bland annat en tradition med gamla anor, att smycka, »maja«, sitt hem med gröna blad och blommor för att markera vårens ankomst. Här knöts traditionen till midsommarfirandet, så blev majstången en midsommarstång.

Midsommarstången har förändrat sig över tid. Under 1900-talets början, med hembygdsrörelsens framväxt, standardiserades utseendet och stången fick det utförande som vi är vana vid idag. Dessförinnan fanns en stor variationsrikedom över hela landet. I våra samlingar finns en rad uppteckningar som berättar om att stängerna kunde vara i form av kvinnogestalter. En av de flitigaste insamlarna under flera av 1900-talets decennier var Carl-Martin Bergstrand, som också illustrerat många av sina uppteckningar.

I en uppteckning från 1929 berättar en kvinna född 1855 om hur en midsommarstång såg ut i Ale-Skövde.

Messumersstånga, sa' di. Jag har aldrig varit med och klätt någon. Men när jag tjänte i Ale-Skövde, var jag med och dansade vid en en gång. Det var ansikte av en vit duk, sotad för ögon och mun. Hon hade en krona som var av ståltråd och löv. Armarna var gjorda av tunnjord och klädda med linne. Blus och förklä var ock vita, men på förklä't hade hon några röda band tvärs över nerevid. Hon hade ett långt halsband av äggskal och en vit slöja. Stången var nära på hög som en flaggstång. (Ifgh 1625, Ale-Skövde)

MAJSTÄNG - "KAJSA" - HOVENÅSET, BOHUSLÄN

MAJA I BERGJUMS SOCKEN 1865.

MAJA I NÖDINGE SOCKEN 1875.

En annan uppteckning berättar om hur en kvinna från Askum, född 1839 brukade delta i decorationen av midsommarstången, eller majstång som de också kunde kallas.

Midsommarafton hade vi alltid en majstång uppe på backen där skolan står. Stången var klädd med löv och alla sorters blommor. Hon hade armar och likasom höll händerna i sidorna. Vi tog ett tåg och band på löv. Hon hade ansikte utritat på papper. På huvudet hade hon en stor torne (=nyponbuske), ju större ju bättre – nypona blommor vid midsommar. Så hade hon flera stycken kedjor av äggskal runt om halsen och långt ned på bröstet. Det var ärägg (=ejder), tistägg (ägg av strandskata) och flera sorters fågelägg. Äggen blåste vi ut och gjorde äggröra och åt. (Ifgh 1933, Askum)

I Angered såg majstången annorlunda ut. En man född 1849 berättar om hur stången såg ut, och också om hur firandet gick till.

Majstången hade armar som ett kors. Hon hade ett ansikte av papper som var ritat på. En spånhatt hade hon på huvudet, ett papper eller tyg – det var allt rött, men inte alltid lika. Band hängdes på bröstet – de var ej värst långa. Stången var lång som en bra lång flaggstång. Den kläddes med löv huvudsakligen. Byalag gjorde var sin. 1865 var Bergjumsborna här och tog ned vår majstång och bar med sej en bit. De som gjorde gillet spenderade brännvin och punsch men en fick betala spelmanspengar för var sup. (Ifgh 1943, Angered)

Namnen omkring oss

NAMN ÄR ETT SPRÅKLIGT UTTRYCK vi möter i princip dagligen. Ofta tänker vi inte speciellt mycket på det, men ibland stannar vi upp och funderar över vad ett namn betyder.

Ortnamn (det vill säga namn på olika typer av platser såsom gator, städer, öar, sjöar, gårdar eller byar för att nämna några exempel) behövs för att vi ska kunna orientera oss i vår omgivning. Detta behov har funnits sedan urminnes tider, antagligen så länge människan har haft ett språk. Det gör att många ortnamn är mycket gamla medan andra är unga, kanske helt nybildade.

Om ett ortnamn är gammalt kan det, eftersom språket är föränderligt, vara svårt att identifiera vilket eller vilka ord namnet är bildat av. När man tolkar ett ortnamn är det därför viktigt att utgå från äldre skrivningar av namnet. Det är även viktigt att känna till dialektförhållandena i området. Eftersom ett ortnamn berättar något om den miljö och den tid i vilken det tillkommit, är det viktigt att namnforskaren sätter sig in i hur människor levde på platsen i äldre tid. Ett gammalt ortnamn fungerar som ett titthål ner i historien och berättar något om hur människor levde sina liv i en svunnen tid från vilken vi ofta inte vet så mycket om människors vardagsliv. Det kan berätta om hur man brukade jorden, fiskade, navigerade till havs eller vilka trosföreställningar man hade. Namnet *Gråtareflaten* vittnar om svårodlad mark, holmen *Sadeln* har, på grund av sin utseendemässiga likhet med en hästsadel, varit praktisk som positionsangivare vid fiske och namnet *Gullmarn* berättar om hur man i äldre tid trodde att fjorden på ett eller annat sätt var knuten till högre makter.

Smögen är namnet på en ö och en tätort i Bohuslän. Namnet är påträffat i skrift första gången år 1664 och skrevs då *Smögen*, precis som idag. Namnet innehåller troligen ett numera försvunnet ord *smög* med betydelsen 'trång passage, trång gång'. Ordet hänger samman med verbet *smyga*, som vi använder i svenskan idag. Namnet användes ursprungligen om den trånga infarten västerifrån in i tätorten Smögens hamn. Namnet kom sedan att användas om tätorten.

Namnen ingår i *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län*, ett projekt som påbörjades inför Göteborgs 300-årsjubileum år 1923. I samband med arbetet med denna serie tillkom arkivets äldre ortnamns- och dialektuppteckningar. Namnen *Gråtareflaten* och *Sadeln* ingår i *Ortnamnen i Tanums härad. 2. Naturnamn.* och *Smögen* ingår i delen *Ortnamnen i Sotenäs härad 2. Bebyggelsenamn.*

Hur högt är ett skånskt berg?

DET SÄGS IBLAND ATT SKÅNE är platt. Det är inte riktigt sant. Höjden varierar mellan 2 m under havet (Sveriges lägsta icke utgrävda punkt, i Kristianstad) och 212 meter över havet (vid Magleröd på Söderåsen), och det är stor skillnad mellan såväl naturen som kulturlandskapet på slätten och på åsarna. På sina håll framträder också iögonenfallande backar, branter, höjder, sluttningar – och berg?

Ordet *berg* förekommer i ett stort antal skånska ortnamn, många hundra i Isofs samlingar (för Skånes del sökbara via Skånsk ortnamnsdatabas). Det är dock uppenbart att *berg* i vikinga- och medeltidens Skåne inte har betytt samma sak när namnen bildades som det gör idag. De böljande kullar (på omkring 50 m ö.h.) som givit Degeberga (äldst belagt som *Deyebierga* 1348) i östra Skåne dess namn betraktades av medeltidsskåningarna uppenbarligen som berg, liksom den höjd (på drygt 120 m ö.h.) utanför Lund där Hardeberga (*Harabiærgh* 1304) ligger.

Ibland får man leta noga efter den höjd som ligger bakom namnet. Namnet *Bjärröd* (*Bierødt* 1478) på en by norr om Sjöbo betyder 'röjningen vid bergen'. Byn ligger i en backe som sluttar svagt ned mot en bäck, och på andra sidan bäcken sluttar marken i motsvarande mån åt andra hållet ned mot bäcken. Nivåskillnaden mellan bäcken och toppen på ömse sidor är ungefär 8 meter.

För vissa ortnamn, till exempel *Vanneberga* (*Watnebiegha* 1379) utanför Kristianstad har det till och med föreslagits att *berg* syftar på torr mark omgiven av sankmark. Det finns dock en liten naturlig höjdrygg intill byn, som reser sig som mest en handfull meter över

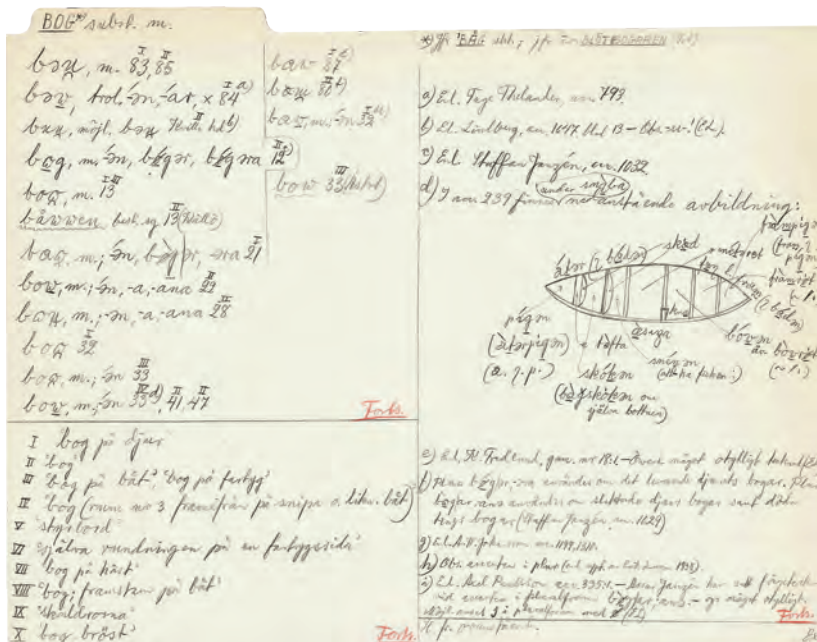
den kringliggande Kristianstadsslätten. Det är väl ett berg så gott som något.

I serien *Skånes ortnamn* behandlas ortnamnen i landskapet Skåne. Verket bygger på institutets omfattande ortnamnssamlingar och redovisar skriftliga belägg genom tiderna, dialektuttal, kamerala uppgifter och tolkningar av namn på byar, gårdar, torp, gatehus med mera.

Bohuslänsk ordbok

DET FINNS MÅNGA GODBITAR i arkivets samlingar. En av dem är Bohuslänsk ordbok. Tanken var att den skulle bli en i det närmaste komplett samling av bohuslänska dialektord efter mönster av Svenska Akademiens ordbok.

Arbetet med Bohuslänsk ordbok påbörjades 1935. En mångårig medarbetare vid arkivet i Göteborg var Erik Larsson, som fick i uppdrag att utföra detta enorma ordboksarbete. Han var själv bohuslännings och dessutom en mycket rutinerad insamlare. Under årens

lopp hade han för arkivets räkning upptecknat ca 150 000 bohuslänska dialektord och genomfört drygt 400 dialektinspelningar.

I ordboken redovisas detaljerat uttalet i olika socknar i Bohuslän. För att spara plats har varje socken tilldelats ett nummer, exempelvis betyder siffran 83 att ordet *bog* upptecknats i Skee. Uttalet anges med landsmålsalfabetet som togs fram på 1870-talet för att så exakt som möjligt återge uttalet av svenska dialekter. Här ser vi att *bog* ofta uttalas med diftong. Vi ser också att den sista konsonanten vanligen inte uttalas. Med romerska siffror anges sedan olika betydelse. Bogen finner man såväl på djur som på båtar. Det finns dessutom en illustration för att extra tydligt visa var bogen befinner sig på en snipa. För varje uppslagsord finns det uppgifter om källor för vidare läsning och i många fall hänvisningar till andra närbesläktade uppslagsord i Bohuslänsk ordbok.

Man eftersträvade en detaljerad beskrivning av alla ord som används i bohuslänska. Ett problem var att Erik Larsson inte ville uppteckna svordomar och andra fula ord. Arkivet löste det genom att anställa en särskild svordomsupptecknare under en period.

Arbetet med Bohuslänsk ordbok fortgick under 40 år, men eftersom det var ett så omfattande arbete hade Erik Larsson då bara hunnit avsluta beskrivningen av de ord som började på bokstäverna A–H. Det ansågs inte längre görligt att slutföra ordboken och arbetet lades ner. De 16 000 uppslagsord som hann behandlas finns i arkivet och är en guldgruva för dialektforskare än i dag.

Skånska diftonger

SKÅNSKAN ÄR KÄND FÖR SINA diftonger, alltså vokaler som låter som en vokal i början och en annan i slutet. »Haår du sitt Malme haår du sitt varden« kan man höra folk säga ibland, men tydlig diftongering av *a* i *har*. Det är dock inte i hela Skåne som man har denna typ av diftongering, vilket man kan höra i dialektinspelningar från 1900- och 2000-talet i Isofs samlingar.

Mellan 1719 och 1996 var Skåne indelat i två län: Malmöhus län i sydväst och Kristianstads län i norr och öst. På något sätt tycks detta ha lämnat spår i dagens skånska dialektgeografi. Längs en stor del av den gamla länsgränsen löper nämligen Skånes idag förmodligen viktigaste dialektgräns fram, mellan en sydlig typ av skånska med diftongering av alla nio långa vokaler och en nordlig med diftongering av bara fyra eller fem långa vokaler. Längst österut avviker dialektgränsen från den gamla länsgränsen och sticker ut till kusten precis norr om Haväng; på Österlen råder alltså den diftongrika sydsånskan. Här heter det ungefär *reita* (*rita*), *röyta* (*ryta*), *röuta* (*ruta*), *riota* (*rota*), *räeta* (*reta*), *rööta* (*röta*), *räöta* (*räta*), *leåta* (*låta*) och *raåta* (*rata*).

Norr om gränsen är diftongerna färre, och de som finns kan dessutom låta lite annorlunda. De är ofta »bredare«, alltså mer olika i början och slutet: *räita* (*rita*), *röyta* (*ryta*), *reuta* (*ruta*), *reota* (*rota*). Vokalerna i *reta*, *röta*, *räta*, *låta*, *rata* är däremot monoftonger, alltså enkla vokaler (*å* uttalas dock av vissa talare ofta som en diftong: *äo* eller *ao*). På sina håll, kanske förnämligast runt och söder om Kristianstad, förekommer en mer eller mindre framträdande *ö*-färgning av *å* och *a*. I gengäld kan då *ö*:et uttalas ännu mer spetsigt, med

tungan nästan framstickande mellan tänderna, för att det ska hållas åtskilt från det ö-färgade å:et. Det blir alltså aldrig något sammanfall mellan till exempel Åland och Öland (även om utomstående, särskilt sydsåningar, stundom retsamt påstår detta).

Den relativt diftongfattiga nordskånskan har av naturliga skäl färre talare än den diftongrika sydsånskan (som talas i folkrika Malmö och Helsingborg). Den förra tas av nordligare svenskar inte sällan för småländska eller en sorts utjämnad skånska. Någon tillnärmning till standardsvenskan är det dock inte fråga om. Visst har dialekterna i Skåne börjat likna standardsvenskan mer och mer under de senaste 100 åren, men just skillnaden mellan nordskånsk och sydsånsk vokalklang är av äldre datum och beror inte på att dialektutjämnningen har gått snabbare i norra Skåne.

Dialektinsamling förr och nu

AKADEMISKT INTRESSE FÖR DIALEKTER har funnits länge. Redan på 1600-talet påbörjades insamlingsarbetet av svenska dialektord, och Gustav II Adolf ålade bland annat svenska antikvarier att samla in dialektord för att kunna göra lexikon över svenska dialekter. Under 1700-talet utkom det första dialektlexikonet (Johan Ihres *Swenskt dialect lexicon*), liksom en beskrivning av västgötskan (Sven Hofs *Dialectus vestrogothica*).

Under 1800-talet började dialektintresset i Sverige verkligen växa sig stort och dialektinsamlingen fick ordentlig fart. Drivkraften hos dåtidens dialektinsamlare var en rädsla för att Sveriges dialekter var på väg att dö ut, och åtminstone sedan 1850-talet har dialektforskare menat att dialekter utjämnas med sådan hastighet att de snart inte finns kvar. För att bevara dessa dialekter bildades alltså arkiv på olika håll i landet.

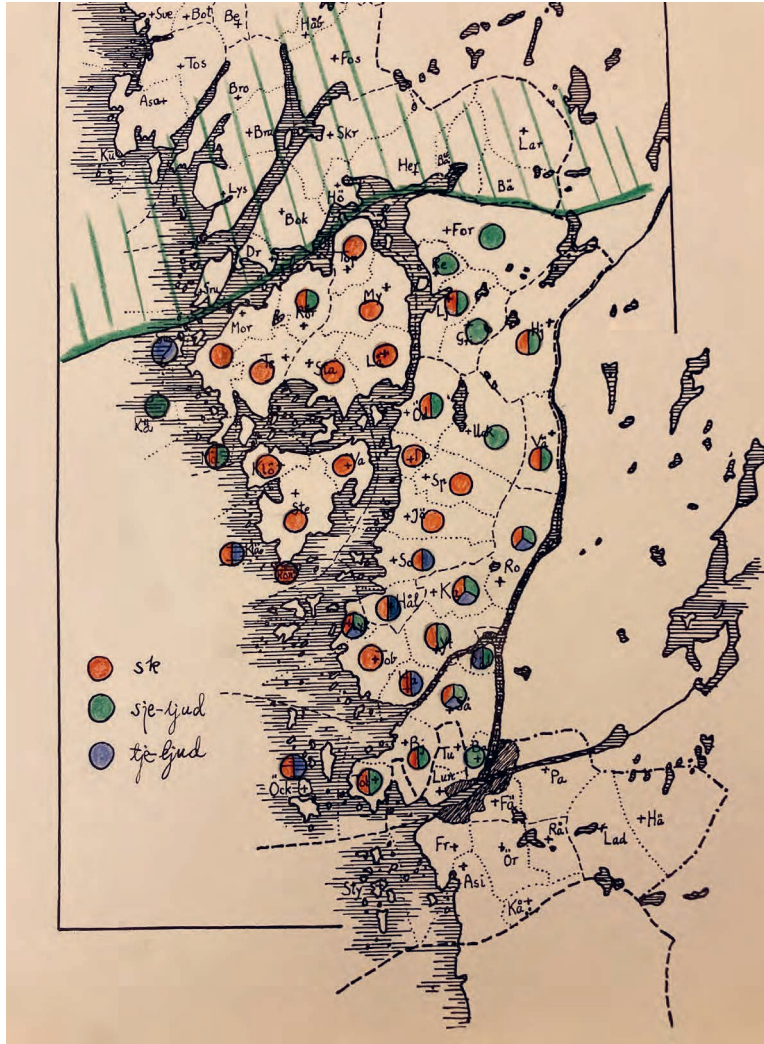
I början skrevs de ord som samlades in ner på små lappar, så kallade sedeslappar. Lapparna ligger än i dag till grund i arbetet med dialektbeskrivningar och lexikon. På lapparna noterades också det lokala uttalet med hjälp av ett specialgjort alfabet – landsmålsalfabetet. På så vis kan den som läser lappen också föreställa sig ungefär hur det lät. Mer systematiska insamlingar av uttal och ordböjning gjordes också med hjälp av typordlistor. Typordlistorna är små böcker med ungefär 2000 ord som ska fyllas i. Det

här var ett typiskt sommarjobb för studenter vid Göteborgs högskola vid slutet av 1800-talet. De fick helt enkelt i uppgift att vistas en månad på en viss plats och bara smälta in, det vill säga inte fråga någon hur de uttalade ett visst ord utan bara lyssna och anteckna i boken när ett ord som skulle dokumenteras dök upp i löpande tal. Hur noga studenterna följde de här anvisningarna kan vi inte veta – en del löste det säkert så att de satt ned med en dialektalare och frågade hur de uttalade de olika orden, andra kanske faktiskt följde instruktionerna och lyssnade och antecknade så gott det gick. Genom typordlistorna kunde dialektforskare sedan få reda på hur ett visst ord eller ljud uttalades på flera olika ställen och på så vis skriva grammatiska beskrivningar av dialekterna, och kanske också fastslå utbredningen av olika språkliga fenomen.

På 1930-talet revolutionerades dialektdokumentationen – det fanns nu möjlighet att fånga talet på band för all framtid. Till en början spelades dialektalare in på lackskiva på grammofon, men den tekniska utvecklingen gick snabbt och de flesta inspelningar är gjorda med rullbandspelare. Från 1935 till 1970 spelades över 25 000 timmar talad dialekt in i Sverige. Eftersom forskare och arkivarier vid den tiden fortfarande drevs av att bevara så traditionella dialekter som möjligt åt eftervärlden letades i allmänhet så gamla personer som möjligt upp. Helst skulle de också ha levt större delen av sitt liv på samma plats, och oftast var den platsen landsbygd. Därför vet vi tyvärr inte så mycket om hur yngre personer lät runtom i Sverige vid den här tiden, och vi vet inte heller alls lika mycket om hur de som bodde i Sveriges städer som om dem som bodde på landsbygden.

Idag samlar Isofin in dialektmaterial i både städer och på landsbygd med hjälp av digital inspelningsutrustning – en liten och behändig apparat där ljudet spelas in på ett minneskort. Lika smidigt som att packa ner en typordlista och en penna, och lika bra, eller till och med bättre, ljudkvalitet än rullbandsspelaren.

Språket på Läjjet

UNDER DE SENASTE 70 ÅREN har de flesta traditionella dialekter tunnats ut betydligt och närmat sig standardspråket. Men på vissa platser är det som om tiden har stått stilla.

En sådan plats är Träslövsläge i norra Halland, där dialekten kallas läjesboa. I förleden döljer sig *Läjjet* som är det lokala namnet på platsen. Efterledens *bo* känns igen från andra dialektbeteckningar, exempelvis *marbo* för folkmålen i Mark (i Västergötland). På Läjjet är dialekten synnerligen välbevarad i den meningen att det finns ett fåtal som ännu låter som de flesta gjorde i mitten av förra seklet. Människor pratar visserligen dialekt på många andra håll i närområdet också, både i Halland och i Västergötland. Men ofta har dessa nutida dialektyttringar alltså närmat sig standardsvenska betydligt mer. Läjesboa är på sätt och vis en sista kvarleva av en tidigare långt mer spridd språkform.

Ett belysande exempel är verben och deras böjning. Under medeltiden böjde man verb efter numerus och person över hela Skandinavien. En sekvens från en samling helgonlegender, nedskrivna i Vadstena under 1380-talet, får illustrera: *Oc hwat w[i] hällir ätum älla drikkom göra all thing hans äro*, 'vad vi än äter eller dricker bidrar allt till hans ära'. De presensformer av verb som exemplet innehåller böjs efter subjektet: när subjektet är *wi* får verbet en ändelse på *-um* eller *-om* (*ätum*, *drikkom*), när subjektet är tredje person plural (*all* är en gammal pluralform) får verbet istället en ändelse på *-a* (*göra*). Med tiden försvann den här böjningen från de flesta dialekter, men i vissa områden bevarades den i någon mån. Att upprätthålla en skillnad mellan singular och plural var naturligt för många dialekttalare

ännu under 1900-talet i ett rätt stort sydvästligt område. Formen för tredje person plural användes då för alla plurala subjekt. Detta sydvästliga område omfattar förutom Halland också södra Västergötland, delar av södra Småland, östra Skåne och Blekinge. I en mindre del av området, i gränslandet mellan norra Halland och sydvästra Västergötland kring och strax söder om floden Viskan, levde dessutom de fornspråkliga persondistinktionerna i plural kvar. Idag upprätthålls dessa distinktioner konsekvent bara i Träslövsläge. Så här böjer man verbet *köpa* i presens:

Ja, du, han, hu, de köper – vi köpom – i köpen – daj köpa

På denna punkt är dialekten alltså synnerligen arkaisk och säregen: den är numera ensam i regionen om att fullt ut bevara de ålderdomliga böjningsmönstren. För att hitta något liknande på annat håll idag får vi söka oss till dalmålen ovan Siljan, eller till Island.

Det är emellertid inte bara arkaismerna som utmärker läjesboan. Här finns drag som saknas såväl i fornspråket som i dagens standardspråk, det vill säga lokala novationer. Särskilt påfallande är novationerna inom pronomensystemet. Förutom de pronomen som visas i uppställningen ovan har dialekten ett helt paradigm med så kallade enklitiska subjektspronomen. Det är former som bara uppträder vid omvänd ordföljd, varvid de liksom hakas på predikatsverbet. Motsvarigheterna till standardspråkets *Det kan jag/du/han/hon/det/vi/ni/dom* ges nedan:

De kan'ja, kan'tä, kan'en, kan'na, kan'et, konnom'ä, konnen'ä, konna'di

Den enda av de enklitiska formerna som är identisk med normalformen är *ja*. I de traditionella dialekterna längre norrut, närmare Viskan, har det förvisso funnits en särskild form också för första person singular, nämligen *ik* (som i *De kan'ik inte*, från västgötska Öxnevalle). Men på Läjjet har den aldrig fått fäste.

Folklig sång och musik

ISOFS ARKIV I GÖTEBORG INNEHÅLLER stora samlingar folklig sång och musik. Här finns såväl skriftligt som ljudande material, till exempel noter, sångtexter, handskrivna visböcker, intervjuer och inspelningar av levande musik.

Ett exempel är den samling om 342 visor som Olaus Olsson (1852–1944), år 1928 lämnade in till arkivet i Göteborg. Samlingen omfattar såväl sångtexter som melodiuppteckningar. Olaus Olsson kom från Bräcke på Tjörn och visorna är framförallt upptecknade på ön. Under hela det liv som människor idag brukar ägna sig åt yrkesverksamhet var Olaus Olsson bonde. Därefter blev han en hängiven samlare av dialekter, namn, folkminnen och visor. Han hade själv en anseelig sångrepertoar som bestod av skillingtrycksvisor, ballader, vaggvisor, sång- och danslekar, sjömansvisor och arbetssånger.

År 1978 började Musik i Väst samla visor och folkmusik i Väst-sverige, då ett stort antal vissångare och spelmän intervjuades och spelades in. Genom olika vardagsmusikanter repertoarer dokumenterades levande, lokala musiktraditioner.

Projektet med namnet *Göteborg och Bohuslän i visan* pågick fram till mitten och 1990-talet. Samlingen bevaras nu i arkivet i Göteborg och omfattar ljudinspelningar, kopior av handskrivna visböcker, allsångshäften, födelsedagsvisor, fotografier med mera. Stora delar av materialet har digitaliserats.

År 2008 startade projektet *Hitta folkmusiken* med syfte att inventera, samla, digitali-

18 MEL: I SÖMMARENS SOLIGA DAGAR

19 MEL: RÄST, RÄTT FILLI SOM SOM HON:

1	1	107	17	19
2	2	103	18	16
2	25	102	16	15
75	6	107	15	11
6	7	6	13	8
7	75	19	19	47
75	6	27	14	
6	7		17	
6	73			
75				
6				
7				

sera och tillgängliggöra folkmusikmaterial som fanns vid olika arkiv och museer, hos föreningar och privatpersoner i Västra Götaland. Initiativet kom från spelmansförbunden i Bohuslän, Dalsland och Västergötland. En stor samling uppteckningar, inspelningar, handskrivna visböcker, noter och fotografier har under åren digitaliserats. Delar av det inspelade materialet är sökbart i en databas på Isofs webbplats och det finns även fysiska lyssningsstationer, bland annat vid avdelningen i Göteborg, där besökare har möjlighet att lyssna.

Vardagsliv under andra världskriget

Minnen från beredskapstiden i Sverige 1939–1945

SVERIGE FÖRSKONADES FRÅN ATT dras med i andra världskriget, men beredskapstiden kom ändå att påverka livet på många sätt. Våren 2007 inledde arkivet i Göteborg en dokumentation av minnen från den tiden. Insamlingen resulterade i ett rikt material som bland annat omfattar över 450 skriftliga berättelser. De som deltagit i insamlingen är huvudsakligen födda under 1910- till 1930-talen. Deras berättelser ger bilder från såväl kust- och landsbygd som tätorter och städer. Flera berättar om försörjning, mat och ransoner. Några berättar om livet som inkallad, mötet mellan militär och lokalbefolkning, skyddsåtgärder och frivilligförsvaret, andra om hur det var att leva i gränstrakter eller att komma som flykting till Sverige. Berättelserna speglar oro och sorg men också hopp och glädje. Vid arbetet med en populärvetenskaplig antologi väcktes idén om att även publicera en del av insamlingens många berättelser. I boken *Vardagsliv under andra världskriget – Minnen från beredskapstiden i Sverige 1939–1945* presenteras det insamlade materialet med skribenternas egna ord, både hela berättelser och citat utifrån olika teman. Här är några röster:

En söndag i slutet av -39, mammas och pappas bröllopsdag, hade mamma dukat fint kaffebord för att fira dagen. I väntan på att fastrar och mostrar skulle komma satte mamma på radion för att höra dagsnyheterna klockan tolv. Det första vi fick höra var att pappas båt hade blivit torpederad norr om Skottland och att

besättningens och båtens öde var okänt. Det var hemskt och chockartat att få detta kastat på sig helt oförberett av nyhetsuppläsarens neutrala, oberörda röst, rakt in i vårt trygga vardagsrum. (Ingrid Afzelius-Frisk, Göteborg, f. 1932)

När vi tittade ut genom fönstren, såg vi hur det »kryllade« av militärer med gevär och packningar av alla slag samt kokvagnar, lastbilar, hästar, kanoner och andra militärfordon. Befälsgruppen fortsatte sedan från hus till hus och bestämde hur stor del av sina bostäder familjerna skulle få behålla för egen del. (Maj Linheden, Vässingsö i Onsala, Halland, f. 1924)

Jag var mycket rädd och satt under köksbordet med en potta på huvudet. Vi skulle stanna tre månader i Sverige för att äta upp oss, men vår mamma fick tbc, så jag kom aldrig tillbaka till Finland. (Vieno Mårtensson, Klippan, Skåne, f. 1936 i Finland)

Far blev inkallad till beredskapstjänst 1940. För en gård med djur och ingen mer manlig arbetskraft var det oerhört svårt. Farfar som var gammal försökte hjälpa oss. En man som far hade arbetsbyte med gav en hjälpande hand ibland. Vi barn fick försöka hjälpa till mer än vanligt. (Gunnar Johansson, Tibro, Västergötland, f. 1927)

På åkrarna hade vi potatis, råg och vete som vi fick malt i kvarnen till mjöl. I städerna hade de mera ont om mat. Det gällde att leta reda på släktingar på landet så kanske det blev en smakbit. (Ally Carlsson, Halland, f. 1910, intervju)

Importen av bränsle, kol, var praktiskt taget obefintlig under kriget 1939–45. Därför beslöt regeringen att kalla in en hel årsklass värnpliktiga – 1943 – till beredskapstjänst i form av skogsarbete. Dessa skulle, i mån av förmåga, användas att försörja landet med bränsle

och massaved. De flesta av dessa värnpliktiga 43:or hade ingen eller ringa erfarenhet av skogsarbete. Jag var en av de många som kallades in till skogsarbete. (Bertil Jarlros, Göteborg, f. 1923)

Vet ni inte vad en kotlettsiren är? Det är en stilig sexig dam, som med ett förföriskt leende ber charkuteristen att få köpa en köttbit kupongfritt. Får hon det anmäler hon den stackars mannen för lagbrottet. (Inger Ardahl Lundberg, Göteborg, f. 1933)

År 2012 gav Isuf ut boken *Vardagsliv under andra världskriget – Minnen från beredskapstiden i Sverige 1939–1945*. Här presenteras det insamlade materialet med skribenternas egna ord.

Berätta för oss!

BRUNA OCH VITA KUVERT. Worddokument och pdf-filer som kommer via e-post. Ifyllda enkäter via internet. Det är svar på våra frågelistor som människor runt om i landet har tagit sig tid att svara på och skickat in till arkivet. Alla binder de på något sätt ihop samtiden med dåtiden – och framtiden.

I ett svar på en frågelistas om Valborg och första maj beskriver en man född 1934 sina tankar inför demonstrationstågen på första maj.

Än idag, trots att tågen nu bara är en manifestation utan större politiska betydelser, står man gärna på Kungsportsavenyn och ser den mäktiga fanborgen och musikkårens komma upp mot Götaplatsen. Det är en mäktig syn som berör! Kanske mest för att den minner om våra föräldrar och deras kamp för oss, sina barn och barnbarn, och vår framtid.

Frågelistan har använts som insamlingsmetod vid arkiv och museer i Norden sedan tidigt 1900-tal. Till en början främst som ett underlag för intervjuer med äldre personer för att ta reda på hur det såg ut förr i tiden. Idag skriver människor själva till arkivet utifrån sina egna erfarenheter. Stormen Gudruns framfart 2005 inspirerade till en frågelistas där vi bad om människors minnen från olika stormar och oväder. En kvinna börjar sin berättelse den 22 september 1969, den dag då de begravde hennes svärmor, och slutar den 13 januari 2007 då hennes man fick åka till sjukhuset med hjärtflimmer. Och flera skrev om just stormen Gudrun, bland annat en kvinna född 1948.

Sent på kvällen den 7 januari. Ute blåste det så det dånade och strömmen hade försvunnit redan vid fyratiden på eftermiddagen.

Min man och jag beslöt oss för att gå till sängs trots ovädret. Det var ju inget vi kunde göra. Att vara ute kunde ju vara förenat med livsfara. Vädertjänsten hade ju varnat för stormen. Jag tittade ut mot granplanteringen nedanför vår tomt. Skogssilhuetten såg inte ut som vanligt. Det var något konstigt med skogen.

Att fånga människors vardag åt morgondagen är att fånga delar av livet som för många är så självklara att de också kan glömmas bort i den gemensamma historieskrivningen, men som utgör en del av vårt kulturarv. I folkminnesarkivens gömmor går det att hitta röster som knappast går att finna någon annanstans. Det är vanliga människors levnadsberättelser, deras personliga erfarenheter, tankar och värderingar, som speglar olika tiders kulturella uttryck, kontinuitet och förändring i samhället. 2005 var första året som nationaldagen var en röd dag och vi ställde då frågan »Vad gör du den 6 juni?«. En kvinna född 1942 delgav oss sina tankar om att annandag pingst nu blev utbytt mot nationaldagen.

Pingsten är nästan den enda helg, som inte präglats av kommersialism och krav på särskild mat, prydnader, prylar och traditioner. En kravlös långhelg just när Sverige är som vackrast har man tagit ifrån oss.

År 2013 skickade arkivet ut en frågelista inför Göteborgs 400-års-jubileum; målet var att fånga berättelser om människors liv kopplat till staden och stadens förändringar. Under 2020 bad vi människor berätta om coronaviruset och dess inverkan på vardagslivet i Sverige. Institutet för språk och folkminnen välkomnar alla som vill bidra med sina erfarenheter, tankar och minnen. På vår webbplats finns under rubriken »Berätta för oss!« mer information om hur vi dokumenterar samtiden för framtiden.

Vad betyder fika för dig?

I DEN SVENSKA FIKAKULTUREN finns det en uttalad överenskom-
melse om att fika innebär att ta en paus, umgås, dricka kaffe eller te
samt att ibland äta något gott. En av Isofs frågelistor från 2014 ställer
frågor kring vårt fikande både som nutida fenomen och ur ett histo-
riskt perspektiv. Dokumentationen om fika är en del av institutets
arbete med Unescos konvention om tryggheten av det immateriella
kulturarvet.

I arkivet finns ett omfattande material om traditionell matkultur i
västra och södra Sverige. Ordet fika väcker oftast angenäma associa-
tioner. En av dem som svarat, Sven 60 år, berättar om sina upplevelser:

*Jag förknippar »fika« mycket med min egen generation. Jag tror
inte att man sa fika när jag var liten (men minns inte riktigt), jag tror
att man sa »dricka kaffe«. För självklart dracks det mycket kaffe
både hos min mor och far, morfar och mormor, farmor och alla
andra släktingar och grannar. Det var på det sättet man umgicks.
När det kom »främrat« så skulle man bjuda på kaffe, något annat
var otänkbart. Än i dag tycker jag det är konstigt om man inte blir
bjuden på kaffe. Lite oförsämt nästan.*

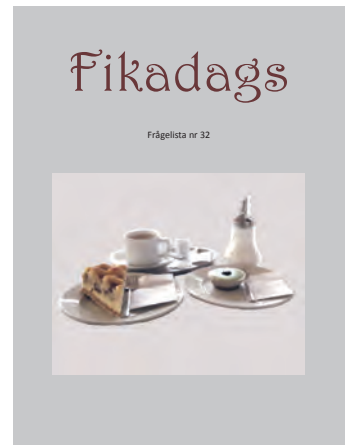
Av svaren framgår att upplevelserna varierar stort beroende på till-
fälle, plats och vilka som deltar. Anna som är född i mitten av åttio-
talet beskriver till exempel skillnaden mellan vardagsfikat hemma i
sängen och fikastunder med kompisar på ett kafé, »då är det i förväg
bestämt att man tar en stund för återkoppling och diskussion« säger
hon och tillägger att »fika i samband med högtider är mer tradition«.

Fikats betydelse varierar, men genomgående betonas fikats sociala dimension som en viktig del. Något som också understryks är den vikt som läggs vid tillbehören – »fikabrödet«, den speciella muggen eller koppen, och sättet att tillreda kaffet. De flesta betonar kaffe som den viktigaste drycken, men att man numera lika gärna dricker te, choklad, saft, juice eller läsk.

I svaren beskrivs den nutida fikatraktionen överlag som informell och spontan, inte minst av yngre informanter. Kontrasten till gamla tiders kaffebjudningar är stor men lever ännu kvar i minnet bland äldre. Så här beskriver Viveka, 80 år, sin barndoms fika:

Som barn bodde jag och mina bröder hos moster och morbröder på Öland under sommarloven. Där bakades det ofta många sorters kakor när det skulle bli kaffekalas. Hos min äldsta moster, som var ensam, så ställdes kakburkarna i en liten garderob och det var roligt att kolla där vilka sorter som fanns. Jag fick hjälpa till att duka och lägga upp kakorna fint på fat. Någon gång bakade moster en stor vetekrans till Kristinadagen den 24 juli, då både hon och jag hade namnsdag. I mitten av kransen hade hon gjort bokstäverna KRISTINA också i vetedeg.

Bland de som svarat på frågelistan återkommer liknande erfarenheter av fikatraktionen. Alla vet var när och hur man fikar, vilken sorts kaffebröd som ska ätas vid olika tillfällen och vid olika tider på året. Man kan säga att det råder en outtalad överenskommelse om vad fika är och hur det går till. Fika är kopplat till minnen, upplevelser och, framförallt, gemenskap mellan människor men även en stunds vila och avkoppling antingen tillsammans eller helt på egen hand.

»Det var vi som hämtade hit solen«

MIGRATIONEN TILL SVERIGE HAR ökat kraftigt under 2010-talet. Framförallt har människor sökt sig till storstadsregionerna. År 2017 hade 35 % av göteborgarna utländsk bakgrund, det vill säga att de är utrikes födda eller födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar. De senaste 70 årens inflöde av människor från världens alla hörn har skapat ett Göteborg präglad av mångfald. Alla nya svenskar har med sig sina egna berättelser, traditioner, tankar och erfarenheter.

Isof arbetar för att ge röst åt såväl gamla som nya svenskar. Eftersom nya svenskar generellt är underrepresenterade i arkivets tidigare samlingar, är vi angelägna om att dokumentera, bevara, tillgängliggöra och sprida kunskaper om nya svenskars språk och kultur bland annat genom levnadshistoriska intervjuer.

En del av alla nya göteborgares röster finns nu i Isofs samlingar i Göteborg. Några av de intervjuade kom hit redan på 1970-talet, andra på 2010-talet och alla berättar om det nya livet i Göteborg. I materialet finns intervjuer som har genomförts på arabiska och översatts till svenska och de finns således tillgängliga på två språk. Informanterna har själva fått välja vad de vill berätta och dela med sig av. Samlingen rymmer många olika typer av berättelser och erfarenheter av att komma till Sverige, såväl positiva som negativa.

Jag och många av mina vänner, vi byggde Göteborg och Sverige. Jag kom hit på 70-talet. Då var allt annorlunda; himlen var mörkare och Göteborg var kallare. Jag är svensk, jag är en del av det svenska samhället. Det var vi som hämtade hit solen. (Ozan, född på 50-talet i Turkiet)

Men i Sverige bor vi väldigt instängt. Vi har osynliga gränser mellan oss. Till exempel här i Hjällbo, i Hjällbo går jag till en arabisktalande läkare, till arabiska affärer och folk som jobbar på Ica är araber eller arabisktalande. På spårvagnen träffar man bara araber. Allt jag behöver kan jag få på mitt språk. Varför behöver jag då svenskan? Hur kan jag lära mig något om den svenska kulturen? (Rama född på 70-talet i Syrien)

Tiden går fort när man har roligt, och det stämmer till hundra procent. Jag känner det som att jag kom hit igår och inte för 40 år sedan. Allt gick smidigt. Jag och min man utbildade oss tillsammans till förskollärare. Vi jobbade på olika förskolor. Och vi jobbar fortfarande som vikarier. Vi har fått två barn, min äldsta dotter bor i England och min yngsta dotter jobbar som förskollärare. Vi har många kompisar och vänner. Vi har bra grannar. (Bahar, född på 50-talet i Irak)

Jag har varit den där kvinnan i slöja som alla tittar på men ingen vill prata med. [...] Vi lagade ofta arabisk mat. Vi hade inte så många produkter som vi har idag, särskilt inte de första åren, men det märktes inte. Vi reste till Syrien varje år och därifrån tog vi med oss många produkter som räckte hela året. När jag träffade andra familjer blev det ännu lättare med råvarorna, eftersom någon av oss reste till sitt hemland en eller två gånger om året. Om jag skulle behöva någon vara, kunde jag be någon av dem att ta med den till mig. (Samar, född på 60-talet i Syrien)

Precis som informanternas berättelser visar, finns det lika många upplevelser av att komma som migrant till ett land som det finns individer. Genom att bevara många olika röster i våra arkiv kan kommande generationer få möjlighet att ta del av den värld av mångfald vi lever i.

Somaliskt namnskick

ISO F SAMLAR OCKSÅ IN och bedriver forskning om personnamn. Många svenskar är vana vid att de flesta har ett (eller flera) förnamn och ett ärftligt släktnamn som ofta är gemensamt för hela familjen. Så har det dock inte alltid varit i Sverige.

Under efterkrigstidens allt mer ökande invandring har namn med utomeuropeiskt ursprung blivit fler. Det berikar det svenska namnskicket, men kan även medföra en del missförstånd.

»Att säga sitt namn är att berätta sin historia.« Så beskrev en somalier det somaliska släktnamnssystemet. För att riktigt förstå ett namnsystem måste man känna till något om det samhälle och den kultur där namnskicket förekommer. Om vi tar Somalia som exempel, skiljer sig det somaliska och det svenska samhället åt på flera punkter. Medan vi i Sverige idag lever i ett utpräglat skriftsamhälle är den muntliga traditionen mycket stark i Somalia. Människor med rötter i Somalia berättar om hur muntlig poesi och berättelser om släktens historia har stor betydelse. En viktig del av dessa berättelser handlar om att återge namnet på sina förfäder. Vidare är den svenska och den somaliska staten strukturerade på olika sätt. Grovt förenklat är Somalia ett klansamhälle där klantillhörigheten är den centrala organisationen och statsbildningen, på det sätt vi är vana vid, är ytterst svag. I ett land strukturerat på detta sätt har formella identitetshandlingar liten betydelse. Det viktiga är istället att kunna redogöra för sitt släktled, det vill säga vilken klan man tillhör och vem som är ens anfäder. Släkttillhörigheten kan vara en garant för överlevnad. Sett ur detta perspektiv blir den syn många svenskar har på familjereaktionen, släktband och namnskick svår att förstå.

Det somaliska namnskicket skiljer inte mellan för- och efternamn. Istället följs, såsom i många andra språk, principen att man till själva tilltalsnamnet lägger far och farfars namn, till exempel *Sabrin Mohammed* (pappans namn) *Osman* (farfars namn). Det gäller både män och kvinnor. En somalier bör vidare kunna uppge sina förfäders namn, minst fem, helst tio generationer bakåt. I mer formella sammanhang uppger man de tre eller ibland fyra första namnen. En kvinna behåller sina namn när hon ingår äktenskap. Det här systemet gör att personer (till exempel lärare eller vårdpersonal) som inte känner till det somaliska namnskicket uppfattar det som att en individ bär flera förnamn. Detta medför att det lätt uppstår missförstånd. Många somalier upplever naturligtvis att detta är olyckligt. En individs namn utgör en stor del av identiteten och dessutom bryts en namn- och berättartradition som varit viktig i det hemland man tvingats lämna. Med anledning av detta har vi samlat in erfarenheter och tankar kring hur det är att komma som migrant till Sverige och möta ett helt annat namnskick än det man är van vid.

Sägenkartan

– en digital sägensamling

SPÖKEN, HÄXOR, VARULVAR eller kanske självaste djävulen? I arkivets samlingar finns tiotusentals berättelser om det övernaturliga – resultatet av intervjuer med människor runt om i Västsverige. Intresset för sägenuppteckningarna är idag större än på länge, inte minst bland yngre generationer. På senare år har den digitala utvecklingen revolutionerat möjligheten att tillgängliggöra samlingarna, och de kan nu också nå potentiella användare som har svårt att ta sig till arkivet i Göteborg.

Sägenkartan är ett exempel. Det är en digital plattform där man kan läsa äldre sägner, ofta korta och muntligt framförda berättelser

om hur människor uppfattade omvärlden, det förflutna och hur det övernaturliga tog sig uttryck i vardagen. På kartan kan man välja att läsa berättelser från ett visst geografiskt område eller om ett visst ämne. Det går också att göra enkla fritextsökningar. År 2020 finns drygt 5 000 svenska berättelser på Sägenkartan. Bland annat kan man läsa tomtesägner, till exempel från Vassända-Naglums socken, inte så långt ifrån Trollhättan. Där intervjuades August Andersson (f. 1849) av upptecknaren Margot Nilsson år 1928. Han berättade:

Det var en som bodde strax hemma vid. Han handlade mycket med hästar, och de var så magra och usla, när han köpte dem, och sedan blev de så granna. Men en häst måste han sälja, för den ledde tomten ut varenda dag. Den tyckte han inte om. I en gård där de hade en tomte, fick bonden en dag se honom komma släpande och pustande med ett rågax. »Det var nåt å pusta för«, sade bonden. »Får jag drat ifrån dig lika mycket som jag har drat till dig, så har du inte mycket kvar«, svarade tomten. Och då såg gubben, att det var en hel tunna råg tomten hade kommit med. Men efter den dagen gick det utför med gården.

Kartan är ett samarbete med Norsk Folkeminnnesamling vid Universitetet i Oslo och Svenska litteratursällskapet i Finland.

Barnen i arkivet

BARNENS NÄRVARO I ARKIVETS SAMLINGAR består främst av äldre personers barndomsminnen. Men barns egna berättelser finns också representerade, både i äldre och yngre material.

Vårterminen 1918 dokumenterade folkskollärararen Gunnar Ahlberg, tillsammans med klass 3 och 4 vid Åkereds folkskola i Västra Frölunda, en samling gåtor som donerades till arkivet. På 1970-talet samlade lektor Tore Gjötterberg in material till sin forskning om tåransor. Däribland finns också några uppteckningar gjorda av barn; Anna 9 år har till exempel skickat in en teckning där hon ritat av sin lillasysters fot och skrivit in namnen på de olika tårna: Storatåa, Tåtella, Ebberota, Trillerota och Lilla Giss-Giss.

Idag arbetar Isof aktivt med att utöka barns representation i våra samlingar, till exempel genom samarbete med skolor och förskolor. Flera skolklasser har bidragit med material och erfarenheter av exempelvis förändrade jultraditioner, hur det ser ut där de bor och deras förhållande till naturen. På frågan om vad naturen är för mig berättade flera barn år 2011 om sin närnatur:

*Jag brukar vara på en plats i en skog som ligger rätt så nära mitt hus.
Det är som en liten koja där jag har varit ända sedan jag var liten.*

En skog som väldigt många brukar gå till heter Slottsskogen. Den är jättestor med massa träd, kiosker och berg och jättemycket folk. Man brukar ofta höra fåglar som kvittrar.

Naturen för mig är skog, gräs, djur. Där jag kommer ifrån finns det inte så många skogar. Jag kommer från Syrien.

På Isofs webb finns material som vänder sig till såväl pedagoger som barn. Det kan handla om namn, dialekter och olika övernaturliga väsen. På så sätt har våra samlingar också tillförts nytt material. En grupp förskolebarn i åldern fem till sex år har till exempel tagit del av äldre tiders berättelser om troll och sedan själva ritat och berättat sagor utifrån sina egna föreställningar.

Det var en gång ett troll som var ute en regnig dag. Han var lite ledsen för att han blödde. Han gick till trolldoktorn för att få lite mossa att lägga på såret. Han gick till grottan och kokade kaffe. Troll tycker om kaffe.

Jul, hajj och halloween

TRADITIONER HAR VARIT ETT återkommande tema genom arkivets historia. Genom frågelistor och riktade intervjuer har vi kontinuerligt dokumenterat människors minnen, erfarenheter och tankar om livets och årets högtider. Flera projekt har genomförts i samarbete med andra kulturarvsinstitutioner och resultaten har tillgängliggjorts i olika publikationer.

Julen är en speciell tid. När vardagen byter skepnad och vi gör andra saker än i vanliga fall ställs tankar om liv, identitet och tillhörighet också i centrum. På så sätt skulle julen kunna beskrivas som ett sätt att se världen. År 2004 samarbetade flera arkiv och institutioner om att dokumentera julen i vår tid.

En gemensam frågelistas svar på en rad frågor om hur människor i olika åldrar och från olika delar av landet upplever och erfar julen. De många element som skapar jul har sin bakgrund i skilda sammanhang, tider och platser. Kerstin, född 1932 i Göteborg, ger en bild av detta när hon beskriver den hemmagjorda julkrubban på fönsterbänken. Där ryms figurer av olika slag – Staffan med sina fålar, domherrarna, grötfat, tomtar, träd, Lucia med stjärngossar och djur från savannen.

Mitt i allt detta finns den heliga familjen i en krubba av plast. På en höjd tronar kyrkan med besökare. Det är en modell av Backa kyrka,

och den är jag rädd om. Det är en skör, vit lerkyrka med enfärgade glasfönster som lyser fint, om man sätter ljus inuti. Den har följt mig sedan barndomen.

Idag bekänner sig många svenskar till islam och identifierar sig som muslimer. Därför är hajj, vällfärden till Mecka, en tradition som engagerar många i Sverige. Ett samarbete mellan Isof, Göteborgs universitet och Världskulturmuseet resulterade 2017 i boken *Röster om hajj*. En del av bokens material bygger på intervjuer, som finns tillgängliga i Isofs arkiv. De berättar om vad hajj kan betyda för människor som lever i Västsverige idag. Så här berättar Hussein från Irak:

Vi åkte buss dit. Resan tog nästan tjugo timmar. Hela vägen darrade jag i benen, mitt hjärta slog snabbt och för att slippa prata låtsades jag sova. Mina känslor var precis som ett barns som varit förlorat och återvänder till sin far efter lång tid och inte vet vad som ska hända när de träffas.

Halloween är en fest som både stör och berör. För många yngre utgör halloween en av årets höjdpunkter. Samtidigt hävdar andra att det är en obehaglig sed, ett kommersiellt och osvenskt jippo som dessutom konkurrerar med allhelgonahelgeden. Sedan 1990-talet har arkivet kontinuerligt dokumenterat synen på och uppmärksammandet av halloween i Sverige. Sammanlagt har hundratals barn, ungdomar och vuxna

fått berätta om hur de firar, eller inte firar, halloween. Boken *Halloween – omstridd och omhuldad* av Agneta Lilja och Fredrik Skott är ett resultat av undersökningarna. Där berättar en kvinna, född 1979, om sin syn på traditionen:

Halloween är verkligen en barnens högtid på många sätt: ungar älskar att skrämmas, äta läbbigt godis och framför allt att klä ut sig... Halloween är den nya generationens barns påsk, helt enkelt ☺.

Göteborgskan flyttar hemifrån

GÖTEBORGSKAN HAR BÖRJAT flytta hemifrån. Under senare halvan av 1900-talet har den spridit sig till den omgivande regionen, och allt fler allt längre från Göteborg talar göteborgska. Fast inte överallt.

Göteborgskan är en ny dialekt. När urbaniseringen tog rejäl fart i slutet av 1800-talet gjorde inflyttningen av bohussläningar, hallänningar och västgötar till Göteborg att en ny gemensam dialekt skapades. Göteborgskan har lånat större delen av sina drag från de inflyttandes dialekter, men blandningen av dem och lite egna språkliga uppfinningar gör att göteborgskan är omisskännlig.

Runt mitten av 1900-talet började göteborgskan också sprida sig ut i den omkringliggande regionen. En dåtida forskare, Bertil Björseth, undersökte vid 1940-talets början dialekten i den bohusslänska socknen Ödsmål och hur riksspråket påverkat den. Han noterade att dialekten redan då hade börjat utjämnats, och flera traditionella bohusslänska drag börjat ersättas av standardspråkliga drag. Anledningen till det var den ökade kontakten mellan Ödsmålsborna och landets övriga invånare, bland annat med de från Göteborg kommande sommargästerna.

Så småningom kom allt fler göteborgare att flytta ut från Göteborg och bli bofasta dagspendlare, inte bara i Ödsmål utan i allt från Kungälv och Stenungsund i norr, Mölnlycke och Landvetter i öster till Kungsbacka i söder. Med sig i flyttlasset hade de göteborgskan. Göteborgarna hade alltså förflyttat göteborgskans gränser några mil längre ut från Göteborg.

I projektet *Dialektutjämning i Västsverige* undersöktes göteborgskans spridning i Bohuslän och Västergötland. Det visade sig

att göteborgskan inte hade spridit sig så långt in i Västergötland som upp längs Bohuskusten. Om vi till exempel jämför Stenungsund med Borås är skillnaderna slående. Trots att ett ungefär lika stort antal göteborgsfödda bosatt sig på båda orterna, och att dagspendlingen mellan respektive ort och Göteborg är lika, talas nästan ingen göteborgska på Borås gator, medan många Stenungsundsbor idag låter helt göteborgska. Det beror på att andelen göteborgare är mindre i Borås – Borås är helt enkelt en större stad än Stenungsund – och för att göteborgskan ska få fäste tycks det krävas att en tillräckligt stor procent av befolkningen är göteborgare.

En bit från Stenungsund, i Skärhamn på Tjörns västra sida, talas också göteborgska. Men inte bara. En del Skärhamnsbor talar fortfarande mycket traditionell bohuslänska, och andra talar en blandning av bohuslänska och göteborgska. Kanske kommer allt fler att tala göteborgska också i Skärhamn, kanske inte.

Adjö då för idag!

IDAG ÄR *hej då* det ord vi oftast använder när vi skiljs åt, medan äldre tiders *adjö* knappast används annat än möjligen på skämt. Såväl då som nu präglas ett avsked alltid av varför man setts och hur länge det kommer att dröja tills man ses eller hörs nästa gång.

I ett avsked ingår ofta att man tackar varandra för både det ena och det andra, och att man ger varandra välgångsönskningar. En uppteckning i arkivet berättar till exempel om ett skämtsamt tackuttryck man kunde använda när man skiljdes åt: *tusen tackor och en bagge!* Huruvida det var lämpligt att skämta eller inte, berodde självklart på vilken relation man hade till varandra och så är det än idag. Bland annat spelar ålder, kön och social status fortfarande roll för hur vi formar både våra möten och våra avsked.

Att önska någon välgång när man skiljs åt är en företeelse som i allra högsta grad lever kvar. Uttrycket *lev väl*, till exempel, förekommer i äldre material och används fortfarande. Det finns också mer religiöst präglade välgångsönskningar, som *Gud vare med er*, men de har blivit ovanliga i dagens sekulariserade samhälle. Idag när många kontakter sköts via sms eller mejl ses den korta och praktiska välgångsönskan *allt gott* i många olika sammanhang. Med eller utan religiösa inslag är det dock själva välgångsönskan som är det centrala, eftersom den visar att vi månar om varandra.

Upppteckningar i Isofs samlingar visar att formerna för hur vi betar oss när vi möts och skiljs åt varierar, men att innehållet till största delen är detsamma. Vi tackar varandra, försäkrar oss om att vi ses igen och önskar varandra fina ting i livet. Ingenting nytt under solen, alltså!

Hur firar vi Halloween i Sverige? Var kommer namnet Smögen ifrån? Och varför sprider sig göteborgskan utanför Göteborg? De stora arkivsamlingar och den kunskap som finns inom Institutet för språk och folkminnen (Isof) kan ge svar på frågor som dessa.

Isof är en myndighet som samlar in, bevarar och forskar om dialekter, namn, språklig variation och folkminnen. Vi arbetar också med språkvård och språkpolitik. Vår uppgift är att levandegöra och sprida kunskap samt att ge råd i språkfrågor.

Avdelningen för arkiv och forskning i Göteborg ansvarar främst för material från södra och västra Sverige. I vårt arkiv finns nedtecknade och inspelade dialekter, folkminnen och namn, vars historia sträcker sig från 1800-talets mitt fram till i dag. Samlingarna är öppna för alla.

I den här skriften har vi samlat några smakprov – gammalt och nytt – och exempel på den forskning som bedrivs med hjälp av samlingarna.

ISBN: 978-91-86959-72-2